

ГАБСБУРЗЬКА МОДЕЛЬ ДИНАСТИЧНОГО КОНТРОЛЮ У 15-16 СТ.

Володимир ФІЛЕЙ

Ужгородський національний університет

volodymyr.filei@uzhnu.edu.ua

THE HABSBURG MODEL OF DYNASTIC CONTROL IN THE 15TH-16TH CENTURIES

Volodymyr FILEI

Uzhhorod National University

ORCID ID: 0009-0004-8324-6555

Filei Volodymyr. The Habsburg Model of Dynastic Control in the 15th-16th Centuries. Purpose. The aim of this study is to conduct an interdisciplinary analysis of the interdependence between marriage capitulations, financial transfers, and the geopolitical strategies of dynasties in Central and Eastern Europe at the end of the 15th and the beginning of the 16th century. The article focuses on examining the role of dynastic marriages as a key mechanism of political stabilization and expansion, particularly through the activities of the Habsburgs, Jagiellonians, and Corvins, which contributed to the formation of a new political configuration in the region without the use of large-scale military campaigns. Dynastic diplomacy is viewed as an instrument for legitimizing the Habsburg dynasty's territorial claims and consolidating its political influence in Central and Eastern Europe. **Materials and Methods.** The research is based on the analysis of historical sources, including chronicles and marriage capitulation texts. A source-critical method was employed to assess the reliability of sources through textual comparison and analysis of authorial perspectives. A comparative-historical method was used to compare dynastic marriage strategies and evaluate their effectiveness. A socio-legal analysis was applied to interpret marriage capitulations as instruments for the redistribution of resources. Additionally, a structural-functional method was used to examine marriage as an element of the political system, fulfilling legitimizing, integrative, and regulatory functions. **Results.** Dynastic marriages in the late 15th and early 16th centuries served as a key instrument of political transformation in Central and Eastern Europe. They enabled the Habsburgs to expand their influence through mechanisms of dynastic succession, legal agreements, and financial obligations, thereby reducing the necessity for military intervention. The marriage of Maximilian I to Mary of Burgundy in 1477 provided for the legitimate annexation of the wealthy Burgundian territories without formal conquest, while the financial resources of Burgundy reinforced the Habsburgs economic base, allowing investments in diplomacy and the creation of military structures such as the Landsknecht regiments. The principles of *ius uxoris* and *ius sororis* codified hereditary rights through marriage, and the Treaty of Pressburg (1491) formally established the Habsburgs claim to the Hungarian crown. The Vienna Congress of 1515, which arranged a double marriage between the Habsburgs and the Jagiellonians (Ferdinand to Anna, and Maria to Louis), created the legal framework for the succession of Bohemia and Hungary after 1526. Marriages replaced military expansion, promoting regional stability through diplomatic agreements and ceremonial practices. **Conclusions.** Dynastic marriages in Central and Eastern Europe in the late 15th and early 16th centuries functioned as mechanisms of political integration and instruments of power legitimization. The conclusion of marriage capitulations, financial transfers, and succession agreements provided the Habsburgs with legal grounds for expanding their influence after 1526 without the direct use of military means. This practice represented an alternative model of geopolitical dominance based on dynastic inheritance and diplomatic negotiation. Future research should focus on analyzing the semiotics of power and integrating the Transylvanian-Moldavian region in order to reconceptualize the spatial configuration of Central and Eastern Europe as a distinct political entity.

Keywords: *dynastic marriages, Habsburgs, Jagiellonians, Central and Eastern Europe, matrimonial diplomacy, political transformation, Pressburg Agreement, Vienna Congress.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Упродовж останніх десятиліть проблема династичних шлюбів пізнього середньовіччя розглядалася як ключовий чинник формування політичних конфігурацій Європи. У центрі уваги дослідників опинялися механізми укладення союзів між королівськими домами, правове оформлення капітуляцій, церемоніали та питання легітимності передачі влади через шлюб. Однак переважна більшість праць фокусувалася на західноєвропейському просторі – зокрема на випадках англо-бургундських, франко-іспанських або італійсько-габсбурзьких альянсів, – тоді як Центральнo-Східна Європа часто фігурувала як периферійний або залежний контекст. Такий підхід призводив до знеособлення регіональних акторів, а також до недооцінки ролі правових

і фінансових інструментів, які тут використовувалися не менш ефективно, ніж у більш досліджених частинах Європи. Утім, саме в цьому регіоні взаємопов'язані династичні союзи між Габсбургами, Ягеллонами та династією Корвінів зумовлювали складну конфігурацію політичного впливу без застосування масштабних воєнних кампаній. Це створювало підґрунтя для переосмислення загальноєвропейських процесів династичної експансії через призму локальних практик.

Аналіз попередніх досліджень. Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, присвячених окремим правителям і династіям, питання династичних союзів як системного чинника політичної трансформації Центральнo-Східної Європи наприкінці XV – на початку XVI століття не дістало цілісного відображення в науковому дискурсі. Окремі аспекти теми були висвітлені в низці студій,

зокрема дослідження К. Baczkowski¹ (2013), в якому проаналізовано політико-культурну діяльність Матяша Корвіна крізь призму хронік і дипломатичних джерел; автор акцентував на комбінації військової сили та шлюбної дипломатії як інструментів стримування габсбурзької експансії. У міждисциплінарному ключі підходили до проблеми J. M. Bak і E.B.B. Nagy² (2010), які поєднали політичну історію з соціальною антропологією у вивченні владних практик Центральної Європи, розкривши роль церемоніалів і символічного обміну як засобів формалізації влади. Значний порівняльний потенціал відкрила робота J. Boubín, J. Pánek і O. Tůma³ (2018), присвячена специфіці державного управління в чеських землях часів Ягеллонів, де було показано обмежений характер монархічної влади в умовах розвиненої станової системи. Важливий внесок у вивчення зовнішньої політики Угорщини напередодні битви під Могачем зробив Н. Çapraz⁴ (2022), довівши, що габсбурзька орієнтація визначалася прагматичними інтересами, а не ідеологічною солідарністю. У ширшому геополітичному вимірі династичну легітимацію Габсбургів як стратегію управління композитною монархією проаналізував L. Geevers⁵ (2023), виявивши ключову роль шлюбної дипломатії, конфесійної уніфікації та придворного церемоніалу в стабілізації династичного режиму.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі міждисциплінарного аналізу синтезувати взаємозалежність шлюбних капітуляцій, фінансових трансферів та геополітичних стратегій династій у Центрально-Східній Європі наприкінці XV – на початку XVI століття.

Методи та прийоми дослідження. Критико-джерелознавчий метод забезпечував первинну оцінку достовірності та репрезентативності джерельної бази. Шляхом порівняння варіантів текстів, перевірки походження рукописів і аналізу авторської позиції було встановлено ступінь надійності даних, що унеможливило екстраполяцію неавтентичної інформації на подальші висновки. Історико-генетичний метод дозволив реконструювати динаміку шлюбної політики від демографічної кризи XIV ст. до кристалізації габсбурзької «шлюбної матриці» наприкінці XV ст. Поетапне висвітлення еволюції норм *ius uxoris* та *ius sororis* уможливило виявлення логіки поступового переформатування владних практик і правових механізмів легітимації територіальних претензій. Порівняльно-історичний метод надав змогу зіставити шлюбні стратегії «наддинастій» та оцінити їхню результативність

у контексті трансформації системи міждержавних відносин. Соціально-правовий аналіз забезпечив інтеграцію юридичних норм у ширший соціальний контекст. Розгляд шлюбної капітуляції як правового інструменту, що кодифікував фінансові, спадкові та військові зобов'язання сторін, дозволив інтерпретувати шлюб не лише як династичний акт, а й як спосіб перерозподілу ресурсів між соціальними групами та інституціями пізньосередньовічного суспільства. Структурно-функціональний метод застосовувався для аналізу династичного шлюбу як елементу політичної системи. Його використання дало можливість описати шлюбний союз у термінах функцій – легітимаційної, інтегративної та регулятивної – і виявити, як послідовне виконання цих функцій забезпечувало довготривалу стабілізацію владних конфігурацій без прямої військової експансії.

Виклад основного матеріалу. У період пізнього середньовіччя династичний шлюб поступово перетворився на один із провідних інструментів реалізації зовнішньополітичних стратегій європейських монархій. Наслідки демографічної та економічної кризи XIV століття, зумовленої Столітньою війною та епідемією чуми, продемонстрували структурну нестабільність феодальної військової системи та її нездатність забезпечувати тривалу експансію. За цих умов правлячі династії змушені були звернутися до альтернативних механізмів – зокрема, до шлюбної дипломатії як засобу розширення впливу, легітимації претензій на володіння та підтримання геополітичної рівноваги. Саме шлюби, котрі раніше сприймалися насамперед як приватні угоди родів, перетворилися на раціоналізовані «контракти державного рівня», оформлені за допомогою канонічного права, і складної дипломатичної процедури посольських переговорів. Основою для цього слугувала мережа кількох «наддинастій» – Габсбургів, Валуа, Ягеллонів, Тюдорів, Авісів та інших. У контексті загального переходу від феодально-васальних до передабсолютистських структур влади саме ці блоки згодом стали ядром майбутніх національних монархій, імперій і конфедерацій.

Показовим для розуміння внутрішньої логіки династичних союзів у цей період стало широке запровадження принципів *ius uxoris* і *ius sororis*, згідно з якими територіальні права можна було отримати не тільки шляхом спадкування чоловічою лінією, а й через дружину чи сестру. Максиміліан I Австрійський 1477 року одружився з Марією Бургундською, він без жодного акта анексії приєднав до габсбурзького доменіону багаті бургундські землі⁶. У цьому

¹ Saga o Vyol'sungah [The Saga of the Völsungs], Moskva-Leningrad: Academia, 1935, P. 120 [in Russian].

² Baczkowski K. *Matyáš Korvin (1443-1490)* [Matthias Corvinus (1443-1490)], *Studia Historyczne* [Historical Studies], 2013, Vol. 2, P. 237 [In Czech].

³ Bak J.M., Nagy E. B.B. (Eds.) *Studying Medieval Rulers and Their Subjects: Central Europe and Beyond*. London: Routledge, 2010, 312 P [in English].

⁴ Boubín, Jaroslav, et al. «*The Bohemian Crownlands under the Jagiellons (1471-1526)*» A History of the Czech Lands, Karolinum Press, 2018, P. 185-206 [in English].

⁵ Çapraz H.Ş.Ç., *Mohaç öncesi Macar dış politikasında Habsburg oryantasyonu* [Habsburg orientation in pre-Mohács Hungarian foreign policy], *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2022, vol. 16, № 33, P. 185-214 [in Turkish].

⁶ Geevers L. *The Spanish Habsburgs and Dynastic Rule, 1500-1700*. – Taylor & Francis, 2023, P. 279 [in English].

контексті шлюб дедалі частіше ставав прямою альтернативою війні. Чим вищими робилися фінансові витрати на мобілізацію лицарства і найманців та чим обережнішими ставали міські еліти, які не бажали руйнування торгових шляхів, тим ціннішим виглядав спосіб «купити мир за придане» або «передати корону через одруження»⁷.

У другій половині XV століття Габсбурги, які до цього зосереджувалися радше на збереженні роздроблених австрійських земель і майже не претендували на ширший європейський простір, вибудовували нову, послідовну й довгострокову шлюбну стратегію. Ключовим ініціатором формування шлюбної стратегії Габсбургів у другій половині XV століття був імператор Фрідріх III. Його правління відзначалося виваженим, поступовим підходом до розбудови династичних зв'язків, які згодом стали основою політичного зростання дому. військові ресурси імператора були обмежені децентралізованою політичною структурою імперії та залежністю від згоди курфюрстів, а роздробленість спадкових австрійських земель, зокрема суперечка з Альбрехтом VI, посилювала внутрішню нестабільність.

У зазначених політичних обставинах імператор Фрідріх III обрав династичний шлюб як інструмент поступового розширення юридичних претензій дому Габсбургів на зовнішні домени. Початковим етапом цієї стратегії стало його одруження у 1452 році з Елеонорою Португальською, що забезпечило не лише значне придане, але й політичний союз із авторитетним домом Авіс. Такий альянс суттєво підсилював позиції Габсбургів у трансрегіональній конкуренції, зокрема у контексті боротьби за вплив у Чехії та Угорщині. Після легітимації власного статусу шлюбом, імператор розпочав цілеспрямовану династичну політику, спрямовану на формування шлюбних коаліцій через укладання союзів своїх нащадків. Син Фрідріха III-Максиміліан – розглядався як ключова постать для реалізації династичного проєкту, що мав забезпечити Габсбургам нові спадкові права і посилити їхній вплив у ширшому європейському вимірі. Донька Кунігунда, у свою чергу, була залучена до дипломатичних перемовин з представниками тирольської гілки династії та баварським домом Віттельсбахів.

Окрему увагу імператор приділяв можливості укладання шлюбу між Максиміліаном і однією з доньок короля Казимира IV Ягеллончика, що розглядалося як стратегічний крок до встановлення альянсу з Ягеллонською династією. Сукупність таких дій свідчила про прагнення імператора використати династичні союзи як засіб поступового зміцнення габсбурзької присутності у просторі між Балтійським регіоном і Альпами, з урахуванням динаміки політичної кон'юнктури Центральної та Східної Європи⁸.

Завдяки системній дипломатичній діяльності, орієнтованій на укладання династичних союзів,

Фрідріх III зумів уникати високовартісних збройних кампаній, спрямовуючи обмежені ресурси на стабілізацію внутрішньої ситуації у спадкових землях. Водночас така політика сприяла формуванню іміджу Габсбургів як партнерів, здатних забезпечити довготривалу політичну стабільність шляхом правових угод, зокрема шлюбних капітуляцій. Важливим етапом у реалізації цієї стратегії став 1473 рік, коли загострення відносин між Францією та Бургундією призвело до пошуку герцогом Карлом Сміливим союзників, які могли б протистояти тискові з боку короля Людовіка XI. У відповідь на цю ситуацію імператор Фрідріх III ініціював переговори щодо укладання шлюбу між його сином Максиміліаном і єдиною спадкоємицею Бургундського дому – Марією.

Цей союз був надзвичайно перспективним, адже володіння Марії охоплювали значну територію, зокрема Нідерланди, Фландрію, Брабант і Франш-Конте, які мали стратегічне значення для контролю над північними торговими шляхами та ключовими ярмарковими центрами Західної Європи. Фрідріх III наполегливо дотримувався курсу на укладання шлюбного союзу між Максиміліаном і Марією Бургундською. Його прагматичне розуміння стратегічних переваг такого альянсу виявилось вдалим після загибелі Карла Сміливого в битві при Нансі (1477), яка призвела до негайної французької інтервенції в частину бургундської спадщини. В умовах зростаючої загрози з боку Людовіка XI та нестабільного становища Марії як спадкоємиці герцогства шлюб із представником імператорського дому став політично необхідним. Укладання союзу в серпні 1477 року в Генті⁹ не лише убезпечило Марію від повної втрати її володінь, а й надало Габсбургам законну підставу для включення бургундських земель до династичної сфери їхнього впливу.

Цей шлюб став каталізатором геополітичної перебудови Центральної та Західної Європи, союз сприяв поживленню дипломатичної активності в Центрально-Східній Європі, змусивши ключових регіональних акторів – насамперед Угорське королівство, Чеське королівство, Корону Польську, а також Венеційську республіку – переосмислити власну зовнішньополітичну стратегію. У контексті формування нової територіальної конфігурації, яка об'єднувала Нідерланди, Франш-Конте, частину Лотарингії та спадкові австрійські землі, дедалі виразніше поставала загроза створення надрегіонального утворення під контролем дому Габсбургів.

Це викликало занепокоєння серед сусідніх держав, які сприймали укладений союз як початок нової фази концентрації влади над ключовими торговельними і стратегічними артеріями між Північним морем і Альпами. Король Угорщини Матяш Корвін активізував військові дії в Нижній Австрії з метою обмежити подальше розширення габсбурзького впливу та

⁷ Dumont J. et al. *Mary of Burgundy. Reign, 'Persona', and Legacy of a Late Medieval Duchess*, Burgundica, 2021, P. 31 [in English].

⁸ Lutter C. «*Gendering Late Medieval Habsburg Dynastic Politics: Maximilian I and His Social Networks*», *Austrian History Yearbook*, 2024, T. 55, P. 1-16 [in English].

⁹ Ibidem, P. 14.

закріпити власні позиції у прикордонному регіоні. Водночас польський король Казимир IV Ягеллончик розпочав дипломатичні контакти з французьким двором, розглядаючи можливість укладення антигабсбурзького союзу як інструменту стримування новоствореного австро-бургундського блоку.

Фрідріх III та Максиміліан I уникали відкритого військового протистояння, натомість зосереджували зусилля на зміцненні династичного контролю над Центрально-Східною Європою шляхом укладення шлюбних союзів та правового оформлення спадкових прав. У 1486 році Максиміліан був обраний римським королем на рейхстазі у Франкфурті-на-Майні, що підтвердило спадкоємність габсбурзької влади та стало ключовим кроком у консолідації австрійських і бургундських володінь. Хоча цей крок мав загальноімперське значення, його вплив особливо відчувався в регіоні між Альпами, Моравією, Чехією та Західним Угорщиною, де зростання впливу Габсбургів почало безпосередньо загрожувати Ягеллонській та Арпадській спадщині.

Угорський король Матяш Корвін розглядав посилення Габсбургів як безпосередню загрозу. Від 1477 року і до своєї смерті у 1490 році він неодноразово вступав у конфлікти з австрійськими володіннями, зокрема окупував Відень у 1485 році. У відповідь Максиміліан утримував постійні наймані загони в Верхній Австрії, використовуючи ресурси з нідерландських і тірольських володінь. Протистояння між Угорщиною та Австрією стало головною лінією напруги в Центрально-Східній Європі кінця XV століття. Водночас польський король Казимир IV Ягеллончик прагнув нейтралізувати вплив Габсбургів через шлюбні альянси з французьким домом Валуа та домовленості з чеською знаттю, яка побоювалася габсбурзького втручання в управління Богемією.

У 1491 році, скориставшись ослабленням Угорщини після смерті Матяша Корвіна, імператор Фрідріх III ініціював укладення Пресбурзької угоди¹⁰, яка юридично закріпила право Габсбургів на угорську корону в разі припинення чоловічої гілки Ягеллонів¹¹. Ця угода мала прямі наслідки для Центрально-Східної Європи, вона стала правовою підставою для претензій Габсбургів на Угорщину після смерті Людовіка II у битві під Могачем 1526 року. У відповідь на зростання габсбурзького впливу Ягеллони здійснювали пошук династичних союзів, зокрема через шлюб Владислава II з Анною де Фуа, що зміцнив зв'язки з французьким королівським домом, а також через дипломатичні контакти з династією Віттельсбахів і провідними чеськими магнатськими родами,

Рожмберків та Швамберків. Проте без фінансових ресурсів, співмірних із бургундськими надходженнями, їхній вплив поступово слабшав. Максиміліан же інвестував у зміцнення внутрішніх інститутів, зокрема створив військові структури на основі ландскнехтських полків, які демонстрували вищу ефективність порівняно з традиційними феодалними загонами¹².

Станом на момент смерті імператора Фрідріха III у 1493 році засадничі елементи габсбурзької стратегії щодо Центрально-Східної Європи вже набули сформованого вигляду. Її основою слугували три ключові засади, правове оформлення династичних шлюбів як інструменту легітимації спадкових претензій, залучення зовнішніх фінансових ресурсів з метою зміцнення внутрішньої влади, а також укладення угод про успадкування з династіями, що перебували в умовах політичної та династичної дестабілізації. У другій половині XV століття Габсбурги еволюціонували з регіонального князівського роду в провідного претендента на гегемонію в Центрально-Східному регіоні, політична діяльність якого дедалі більше визначала конфігурацію сил між Імперією, Чехією, Угорщиною та Королівством Польським.

Імператор Максиміліан I послідовно реалізовував шлюбну стратегію, спрямовану на розширення впливу дому Габсбургів у Центрально-Східній Європі¹³. Після підтвердження умов Пресбурзької угоди 1491 року, що визначала право Габсбургів на угорську корону в разі припинення чоловічої лінії Ягеллонів, імператор ініціював систематичні дипломатичні контакти з дворами Корони Польської, Чеського королівства та угорської знаті¹⁴. В середині 1490-х років розпочато серію перемовин із чеським сеймом, результатом яких стало включення до земських ухвал положень, що передбачали перспективи династичних шлюбів між представниками австрійської та богемської ліній. Упродовж 1500-1503 років Максиміліан I, використовуючи механізм двосторонніх конференцій у Відні та Валь-Пашингу, домігся погодження проекту подвійного шлюбу між своїми онуками – Фердинандом і Марією – та дітьми короля Владислава II.

Хоча безпосередня ратифікація угод була відкладена, зафіксований принцип *dynastiae paritatis* заклав юридичну основу для подальших шлюбних претензій. Зміцнюючи власні позиції в Угорщині, Максиміліан активно взаємодіяв з ключовими баронськими родами – зокрема Баторі, Заполья та Бакоці, – пропонуючи їм фінансові привілеї й гарантії в обмін на підтримку габсбурзької спадкової формули. У 1512 році імперський сейм схвалив спеціальну інструкцію для делегації в Чехії та Угорщині, що

¹⁰ *Ehevertrag des Erzherzogs Maximilian I. und der Herzogin Maria von Burgund* [Marriage contract of Archduke Maximilian I and Duchess Mary of Burgundy], 21 August 1477, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, [electronic resource] – <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=58695> [in German].

¹¹ Güttner-Sporzyński von D., *Contextualising the marriage of Bona Sforza to Sigismund I of Poland: Maximilian I's diplomacy in Italy and Central Europe*, *Folia Historica Cracoviensia*, 2022, Vol. 27, N 2, P. 63-90 [in English].

¹² Majorossy, J. «The Town of Pressburg and the Royal Summit in 1515». *Das Wiener Fürstentreffen von 1515: Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, Hungarian Academy of Sciences, 2019, P. 293-347 [in English].

¹³ Wilson P. *European warfare 1450-1815 // War in the Early Modern World, 1450-1815*. – Routledge, 2020, – P. 177-206 [in English].

¹⁴ Pavlac B.A., *Maximilian (1459-1519)*, H. Klemettilä, C. Jones (eds.), *Encyclopedia of the Renaissance and Early Modern Europe*, London & New York, Routledge, 2023 [in English].

надала повноваження вести переговори про укладення шлюбних угод¹⁵. Кульмінацією цієї стратегії став Віденський конгрес 1515 року, організований за участі трьох монархів, імператора Максиміліана I (1459-1519), короля Польщі та великого князя литовського Сигізмунда I Ягеллона (1467-1548), а також короля Угорщини та Чехії Владислава II Ягеллона (1456-1516). Центральним пунктом переговорів стало укладення династичного союзу між Габсбургами та Ягеллонами (Guttner-Sporzynski, 2022). Було досягнуто домовленості про два шлюби: Фердинанд (1503-1564), онук Максиміліана I, мав одружитися з Ганною (1503-1547), донькою Владислава II, а його сестра Марія (1505-1558) – із сином Владислава, Людовіком (1506-1526)¹⁶. У результаті цього Габсбурги отримали права на спадкування як чеської, так і угорської корони у разі припинення чоловічої лінії Ягеллонів¹⁷.

Після смерті Владислава II у 1516 році, неповнолітній Людовік II вступив на престол Чехії та Угорщини, опинившись під політичним впливом угорської шляхти та польських радників. Габсбурги не мали реального контролю над управлінням у цих державах, однак завдяки шлюбом зберігали легітимні претензії на обидві корони. Максиміліан, уникаючи прямої конфронтації, зосередився на укріпленні правового підґрунтя для майбутньої інтеграції регіону в династичну орбіту Габсбургів. Особлива увага приділялася підтримці лояльних магнатських родів у Чехії та Верхній Угорщині (сучасна Словаччина), з якими активно розбудовувалися родинні й фінансові зв'язки¹⁸.

Період між 1515 і 1519 роками позначився також активізацією габсбурзької політики щодо залежних князівств Центрально-Східної Європи. Увага до Молдавії, Волощини та Трансильванії визначалася як стратегічним розташуванням цих територій на кордоні з Османською імперією, так і бажанням Габсбургів створити буферну зону перед потенційною експансією з південного сходу¹⁹. У цих регіонах Австрія вела переважно дипломатичну політику, орієнтовану на зміцнення прямих зв'язків із місцевими правителями, водночас координуючи дії з Польщею, яка також претендувала на вплив у Молдавії. Головним інструментом залишалися династичні зв'язки, у ряді випадків висувалися пропозиції шлюбів із представниками волозької та трансильванської знаті,

однак вони не були реалізовані в період правління Максиміліана, залишаючись у межах дипломатичних проєктів²⁰.

У Чехії посилення позицій Габсбургів відбувалося поступово, шляхом формування прокоролівської опозиції до станової автономії. Династичні шлюби зміцнили правові позиції Австрії, але не скасували необхідності постійної взаємодії з чеським сеймом. Після смерті Максиміліана у 1519 році Фердинанд став основним претендентом на чеську корону, спираючись не лише на родинні зв'язки, а й на підтримку частини чеської аристократії, яка бачила у Габсбургах стабілізаційний фактор на тлі зростання загрози з боку Османської імперії.

В Угорщині ситуація залишалася складнішою. Хоча шлюб Марії та Людовіка II створював прямий династичний канал, фактичний контроль над країною перебував у руках угорської знаті, яка зберігала традиції самостійного управління. Водночас невдала внутрішня політика, ослаблена централізація і неефективна оборонна система Угорщини створювали передумови для кризи. Максиміліан в останні роки свого правління зосереджував дипломатичні зусилля на зміцненні правових претензій у разі бездітної смерті Людовіка II. У цьому сенсі шлюбна політика 1515 року була спрямована не на негайне набуття влади, а на забезпечення юридично легітимної передачі прав у випадку династичного вакууму²¹.

Загалом у 1515-1519 роках Габсбурги не контролювали пряму територію Угорщини, Чехії чи васальних князівств на південному сході, однак вибудували політико-правову конструкцію, яка дозволяла їм у майбутньому легітимно претендувати на їх інтеграцію до габсбурзької сфери. Ця стратегія передбачала довготривале позиціонування династичних зв'язків як правового аргументу, що мав активізуватися у разі непередбачених змін династичної ситуації²².

Підсумовуючи, слід зазначити, що у 1493-1519 роках Максиміліан I створив основу для династичного контролю над Центрально-Східною Європою. Від Віденського конгресу 1515 року до смерті імператора у 1519 році габсбурзька стратегія базувалася на цілеспрямованому укладенні шлюбів з Ягеллонами та підготовці юридичного механізму спадкування, що охоплював Чехію, Угорщину й суміжні князівства. Ця політика дозволила Габсбургам після 1526 року, коли

¹⁵ Lutter C. Gendering Late Medieval Habsburg Dynastic Politics: Maximilian I and His Social Networks, *Austrian History Yearbook*, 2024, Vol. 55, P. 1-16 [in English].

¹⁶ Sánchez-Molero J. L. Gonzalo, *Books and Libraries in the Construction of the Habsburg Dynasty's Image During the Sixteenth Century*, *Ars Habsburgica: New Perspectives on Sixteenth-Century Art*, 2023, pp. 199-220, [in English].

¹⁷ von Guttner-Sporzyński D., *Contextualising the marriage of Bona Sforza to Sigismund I of Poland: Maximilian I's diplomacy in Italy and Central Europe*, *Folia Historica Cracoviensia*, 2022, vol. 27, № 2, P. 63-90, [in English].

¹⁸ Fundarkova, A. «Political relations in pre-Mohacs Hungary and Queen Mary of Habsburg (1521-1526).», *Historicky casopis*, 48.2, 2000, P. 231-256, [in English].

¹⁹ Pešalj, J. «The Habsburg Mediterranean 1500-1800. Edited by Stefan Hanß and Dorothea McEwan, Vienna: Austrian Academy of Sciences Press, 2021, P. 403; *Central European History*, N 56(3), 2023, P. 466-467 [in English].

²⁰ Schmitt, O. J. «The Ottoman Conquest of the Balkans and its Historical Arenas: On the Relationship Between Regional and Supraregional History», *Revue des Études Sud-Est Européennes*, N 59, 2021, P. 9-35 [in English].

²¹ Meconi H. «The Court Chapels of the Habsburg-Burgundian Line: From Emperor Maximilian I to Emperor Charles V», *A Companion to Music at the Habsburg Courts in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden, The Netherlands: Brill, 2020, P. 59-95 [in English].

²² Lakatos B., *A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490-1526). II. rész. Adattár* [The king's diplomats. Envoys and embassies in the Jagiellonian era (1490-1526). Part II. Data archive], *Történelmi Szemle*, 2020, N 2, P. 281-362 [in English].

династична ситуація змінилася внаслідок загибелі Людовіка II під Могачем, виступити з правомірними претензіями на владу в регіоні. Отже, династичні шлюби, укладені в останній чверті XV і на початку XVI століття, стали ключовим механізмом поступового розширення впливу Габсбургів у Центрально-Східній Європі без застосування прямої сили.

У проведеному дослідженні шлюбна дипломатія Габсбургів розглядалася переважно як багаторівневий правовий та фінансовий механізм поступового утвердження політичного контролю над Богемією, Угорщиною та суміжними князівствами Центрально-Східної Європи. Такий аналітичний підхід дав змогу виокремити трикомпонентну структуру габсбурзької стратегії, шлюбні капітуляції розглядалися як права основа легітимації династичних претензій. Зовнішні фінансові впливання – насамперед з бургундських ресурсів – функціонували як матеріальна платформа укорінення впливу, договори про успадкування з династіями, що опинилися в кризовому становищі, виступали засобом заздалегідь оформленої легітимності на випадок династичних вакуумів. Разом із тим, зіставлення отриманих результатів із висновками А. Grudnicka (2023), І. Pop і А. Simon (2021), а також J. Volek (2024), дало підстави для виявлення низки методологічних та інтерпретаційних аспектів, що потребують подальшого опрацювання.

Передусім, А. Grudnicka²³ аргументовано показала, що династична політика Максиміліана I супроводжувалася розвиненою міфопоетикою влади, в якій ключову роль відігравав образ Сципіона Африканського як втілення поміркованого, але невідворотного завоювання. У проведеному дослідженні цей символічний компонент лише побіжно відображено в контексті ритуалізації шлюбних церемоній, не вдаючись до поглибленого аналізу античних наративів у структурі легітимаційної стратегії Габсбургів. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність подальшої інтеграції іконографічних, текстових і літературних джерел до корпусу правових матеріалів, з метою виявлення взаємозалежності між візуальними кодами влади та практиками династичного утвердження в чеському й угорському середовищах.

І. Pop та А. Simon²⁴ акцентують на широкому політичному горизонті габсбурзької дипломатії, демонструючи через аналіз епістолярної спадщини інтенсивність контактів між Максиміліаном I та молдавським двором після 1497 року. Такий підхід вказує на необхідність розширення географічної рамки дослідження на трансільвано-волоський ареал, що в межах даного дослідження окреслений лише епізодично. Залишається відкритим питання, чи передбачала шлюбна політика Максиміліана укладення шлюбів із представниками місцевих династій, чи

обмежувалася використанням союзів як дипломатичних обіцянок у межах загальноєвропейської антиісламської коаліції.

Окрему проблему порушує J. Volek²⁵, який критикує методологічну інерцію дослідників у представленні Центрально-Східної Європи як маргінального «простору драконів» і закликає до критичного переосмислення категорії периферійності. У проведеному дослідженні матеріал представлений у регіональному ключі, однак не здійснено концептуальної артикуляції того, чи сприяла шлюбна політика інституціоналізації Центрально-Східної Європи як самостійного політичного простору, чи лише закріплювала її статус як периферії щодо імперського центру. Теоретичне осмислення цієї дихотомії є ключовим для майбутніх студій трансрегіональних структур ранньомодерної доби.

Таким чином, у центрі проблемного поля дослідження перебувають два ключові питання, просторове розширення шлюбної стратегії на трансільвансько-молдавський регіон, концептуальна реконструкція статусу Центрально-Східної Європи як учасника, а не лише об'єкта габсбурзької політики. Розробка цих аспектів відкриває нові перспективи вивчення династичної експансії як комплексного соціополітичного явища на зламі середньовіччя й раннього модерну.

Висновки. У проведеному дослідженні вперше було запропоновано цілісну модель шлюбної дипломатії як багаторівневої правово-фінансової системи, що визначала процеси державотворення у Центрально-Східній Європі наприкінці XV – на початку XVI ст. На концептуальному рівні новизна полягає у трактуванні династичних союзів не як ізольованих «подій», а як інституціоналізованих контрактів, у яких поєднано три функції, юридичну (капітулювання як база спадкових претензій), ресурсну (залучення бургундських і нідерландських фінансів для забезпечення дипломатії) та символічно-репрезентативну (шлюб як альтернатива війні під час зростання вартості військових кампаній). У проведеному дослідженні обґрунтовано, що шлюбна дипломатія Габсбургів у другій половині XV – першій чверті XVI століття постала як комплексна стратегія, заснована на юридичних механізмах спадкування, мобілізації фінансових ресурсів та активному використанні династичних зв'язків. Зафіксовано, що імператор Фрідріх III послідовно формував правові передумови габсбурзької експансії, починаючи з укладення власного шлюбу з Елеонорою Португальською й завершуючи ініціативою династичного союзу між Максиміліаном та Марією Бургундською. Ключовим результатом такого курсу стало поступове включення бургундських ресурсів до

²³ Hupchick, Dennis P., et al. The Rise of the Habsburgs, 16th-17th Centuries, The Palgrave Concise Historical Atlas of Eastern Europe, 2001, P. 60-61 [in English].

²⁴ Grudnicka A. M. «Game of Scipios: Habsburg Interpretations, Adaptations, and Uses of Scipio Africanus in Early Modern Europe», Austrian history yearbook, 2023, p. 89-116 [in English].

²⁵ Pop I.-A., Simon A. «Partes Transilvanie intrabunt et te de tota terra tua disperdent: Maximilian I de Habsburg către Ștefan cel Mare după Codrii Cosminului (I)» [The Transylvanian parts will enter and destroy you from all your land: Maximilian I of Habsburg to Stephen the Great after the Codrii of Cosmin (I)], Revista Transilvania [Transylvania Magazine], 2021, P. 78 [in Romanian].

австрійського домену, що посилювало габсбурзькі позиції у боротьбі за вплив у Центрально-Східній Європі.

Встановлено, що Пресбурзька угода 1491 року відіграла роль правової застави, яка надала Габсбургам основу для майбутніх претензій на угорську корону, у разі завершення чоловічої гілки Ягеллонів. У дослідженні реконструйовано діяльність імператора Максиміліана I в період 1493-1515 років, із фокусом на переговорах із чеським сеймом, проєкті подвійного шлюбу 1500-1503 років та включенні відповідних положень до земських ухвал. Показано, що Віденський конгрес 1515 року не був спонтанною дипломатичною домовленістю, а підсумував тривалу акумуляцію юридичних, фінансових і персональних ресурсів, що в підсумку забезпечили Габсбургам легітимні права на успадкування чеської та угорської корон після 1526 року.

Отримані результати створюють підґрунтя для подальших досліджень у кількох напрямках. Насамперед потребує уваги глибше залучення культурно-символічних джерел як додаткових каналів легітимації. Доцільним є також розширення географічного аналізу на трансільвано-молдавський регіон, де шлюбна політика могла взаємодіяти з антиісламськими ініціативами. Крім того, постає потреба в концептуальному переосмисленні поняття

периферії в контексті габсбурзької династичної експансії, зокрема щодо того, чи сприяла ця політика формуванню інтеграційної моделі, чи навпаки – відтворювала владну асиметрію. Залучення інструментів міждисциплінарного аналізу дозволяє розглядати династичний шлюб як ключовий інструмент стабілізації, репрезентації та перерозподілу влади у ранньомодерній Європі.

Філей Володимир – аспірант кафедри античності, середньовіччя та історії України домодерної доби «Ужгородського національного університету» м. Ужгород, Україна. Коло наукових інтересів: трансформація політичних структур Центральної Європи другої половини XV – першої чверті XVI століття в контексті військово-дипломатичної конфронтації з Османською імперією

Filei Volodymyr – is a PhD-student at the Department of Antiquity, Middle Ages, and Pre-Modern History of Ukraine, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine. Research interests include the transformation of political structures in Central Europe during the second half of the 15th century and the first quarter of the 16th century in the context of military and diplomatic confrontation with the Ottoman Empire.

Received: 5.05.2025

Advance Access Published: June, 2025

© V. Filei, 2025